

**НЯКОЛКО ТИПОЛОГИЧЕСКИ ИНДЕКСА
НА ЕВИДЕНЦИАЛНИТЕ ПАРАДИГМИ
В СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК¹**

Красимира Алексова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

**TYOLOGICAL INDICES OF EVIDENTIAL PARADIGMS
IN MODERN BULGARIAN**

Krasimira Aleksova
St. Kliment Ohridski University of Sofia

The research article compares typological indices for estimating the degree of analyticity and syntheticity as well as the degree of composition and markedness of fourteen evidential micro paradigms in modern Bulgarian. The theoretical basis is rooted in G. Gerdzhikov's views on typological indices and laws (Gerdzhikov 1983, 1990, 1997, 2013). The research provides arguments that evidentiality as a grammatical category is not yet entirely grammaticalized. The close investigation of indices also confirms the hypothesis that in the presence of competing variants and a high degree of composition, a tendency for condensation of forms is being observed in some variants: reducing the degree of composition while achieving a relatively higher degree of synthesis.

Key words: typological indices, evidentiality, indicative, conclusive, renarrative, dubitative, syntheticity, analyticity, composition, markedness of a paradigm member

¹ Настоящата публикация е реализация на научни задачи по проекта „Балканските езици като еманация на етнокултурната общност на Балканите (типология на глагола)“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ към МОН, договор № ДН 20/9/11.12.2017 г. Изказвам благодарност за финансовата подкрепа.

1. Въведение

В типологията са известни само няколко опита да се въведат индекси, които да характеризират значими типологически особености на езиците и да дадат възможност чрез количествени методи да се съпоставят дори различни по своя морфологичен тип езици. Едно от най-влиятелните предложения за типологически индекси е това на Дж. Гринберг (Greenberg 1960). Той представя индекси, които се изчисляват върху текст от 100 думи, като за настоящата работа значим е индексът за синтетизъм, представляващ според Гринберг отношението между броя на морфемите към броя на думите (Greenberg 1960). Индексите на Гринберг са текстово зависими и могат да бъдат повлияни от спецификата на текста, темата, стила, регистъра и мн. др. Според нас те са приложими най-вече когато се съпоставят индекси, изчислени върху един и същи текст на различни езици.

Посочените зависимости на индексите на Гринберг ни насочиха към предложените от Г. Герджиков типологически индекси и закони, тъй като те са базирани на данни от парадигмата на дадена част на речта (Герджиков 1983, 1990, 1997, 2013), което означава, че са текстово независими, а оттам – и по-надеждно средство за съпоставка не само на отделни езици, но и на парадигми в един език, вкл. в неговия исторически развой.

Обект на изследване в настоящата работа са микропарадигмите на четирите евиденциала в съвременния български език. Конкретният предмет са типологическите индекси за аналитизъм, синтетизъм, композираност и степен на маркираност на член от парадигмата (по Герджиков) на тези евиденциали. Поради наличието на 3 варианта на отрицателната парадигма на следходните времена в конклузив, ренаратив и дубитатив се съпоставят четирите типологически индекса на общо 14 евиденциални микропарадигми. Основната цел е да се извлекат зависимости, които произтичат от изчислените типологически индекси, и да се провери хипотезата, че в случаи, в които се наблюдава вариантност в микропарадигмата и висока степен на композираност, при някой от вариантите може да се появи тенденция към кондензация на формите, т.е. към стремеж за намаляване на степента на композираност и постигане на относително по-висока степен на синтетизъм.

2. Четири типологически индекса на Г. Герджиков

Сравнението между предложените от Дж. Гринберг и от Г. Герджиков индекси говори не само че при Дж. Гринберг индексиранието се базира върху показатели от текст със 100 думи, а при Г. Герджиков – върху данни от парадигмите на една част на речта, но и че двамата учени имат значителни различия в разбирането за синтетизма, заложено в основата на индекса за неговото изчисляване. Г. Герджиков основателно посочва, че всъщност индексът, който Гринберг смята за показател за степента на синтетизъм, е индекс за степента на полиморфемност на думата, защото се формира от отношението между броя на морфемите и броя на думите. Несъстоятелността на твърдението на Гринберг, че синтетизмът се изчислява като отношение между броя на морфемите и броя на думите, проличава при съпоставките както на този индекс, така и на реципрочния му индекс – за аналитизъм (брой думи към брой морфемии), изчислени по Гринберговия метод от У. Коугил (Cowgill 1966) и Г. Герджиков (Герджиков 1983) за старобългарски текстове и от Линдстет – за съвременния български език върху четири текста. От сравнението излиза, че старобългарският има по-висока степен на аналитизъм от съвременния български език, което Герджиков квалифицира като изненадващо и учудващо (Герджиков 1983), защото не отговаря на действителното положение.

В настоящата работа приемаме виждането на Г. Герджиков, че *степенна на аналитизъм* (a) представлява отношение между броя на микрословоформите (μ) в рамките на членовете на една парадигма към броя на положителните семантични товари (p), носени от тези микрословоформи². Герджиков дава следния математически израз на този индекс – $a = \frac{\mu}{p}$ (Герджиков 1990: 152, 2013: 287). Според учения разволят към аналитизъм представлява „тенденция към прогресивно намаляване на средното количество граматическа информация, из-

² Под *микрословоформи* се разбират елементарните единици, от които се състои една словоформа, напр. *пиша* има една микрословоформа, *ще пиша* – две микрословоформи, *щях да пиша* – 3 микрословоформи, и т.н. Под *член на парадигмата* се има предвид граматически оформената синтетична или аналитична глаголна словоформа, изразяваща облигаторните граматични значения в даден език, напр. сег. вр. на индикатива в българския език има 6 члена, а перфектът в индикатив има 12 члена. Положителните семантични товари са изразяваните диференциални признаци от даден член на парадигмата на една част на речта, а това е показателно за степента на маркираност на всеки член.

разявано чрез флективна афиксация, което се пада на микрословоформа“ (Герджиков 1990: 151).

Индексът на синтетизъм (s) се изчислява чрез реципрочното отношение – между броя на позитивните диференциатори към броя на микрословоформите, т.е. $s = \frac{p}{\mu}$ (Герджиков 1990: 152, 2013: 287). Високите стойности на този индекс сочат висока степен на изразяване на граматическите значения в рамките на микрословоформата чрез флективна афиксация, а не чрез аглутинация, суплетивизъм или вътрешна флексия.

Един от важните индекси, които са свързани с развоя от синтетизъм към аналитизъм, е индексът за *степен на композираност (c)*. Герджиков го представя числово като отношение между броя на микрословоформите към броя на членовете на парадигмата (U), т.е. $c = \frac{\mu}{U}$. Индексът дава информация за това „от колко микрословоформи средно се състои една макрословоформа, т.е. означаващото на един член“ (Герджиков 1990: 153).

Герджиков въвежда и индекс, който е показател за богатството на парадигмата, тъй като представя *средната степен на маркираност на член на парадигмата (m)*, т.е. показва средно колко положителни семантични диференциатора носят членовете на една парадигма – $m = \frac{U}{p}$. Реципрочният индекс $\bar{m} = \frac{p}{U}$ е показател за бедност на парадигмата, изразяваща се или в аморфологичност, или в деморфологизация (Герджиков 1990: 153, 2013: 288 – 289).

Зависимостите между тези и някои други индекси (напр. d – степен на дискретизация на граматическата информация на формално равнище като отношение между броя на реалните граматически морфеми и броя на позитивните диференциатори, π – индекс за граматическа полиморфемност като отношение между броя на граматическите морфеми към броя на микрословоформите) са основата за извеждане на панхронични типологически закони на индоевропейските езици (напр. за отношението между степените на синтетизъм/аналитизъм, маркираност/немаркираност и композираност/некомпозираност, закон за отношението между степените на дискретизация/недискретизация, синтетизъм/аналитизъм и полиморфемност/мономорфемност, както и някои производни зависимости (Герджиков 1997, 2013), чието представяне обаче не е обект на настоящата работа.

Едно от важните заключения, които могат да се извлекат от работите на Г. Герджиков, посветени на развоя на индоевропейските езици от синтетизъм към аналитизъм и формулираните закони, е това, че развоят към аналитизъм е тенденция към повишаване на степента на дискретизация на граматическата информация, което се реализира или чрез повишаване на композираността (както при българския глагол), или/и чрез деморфологизация (загуба на граматични значения, напр. загубата на падежа в нашия език), или/и чрез развитие на аглутинативни черти (напр. определителния член в българския), като при това се запазва една от основните характеристики на флективния тип – полисемантичност на граматическите афикси.

3. Съпоставка между четири типологически индекса на българските евиденциали

Преди да бъдат съпоставени наблюдаваните четири типологически индекса на четирите български евиденциала, е необходимо да се уточни защо се сравняват 14 евиденциални микропарадигми, а не 8 (по една положителна и една отрицателна за всеки евиденциал). Микропарадигмите са 14, тъй като отрицателните следходни форми за конклузива, ренаратива и дубитатива се отличават с наличието на 3 варианта (вж. Алексова 2021а, 2021б). Съществуващата вариантност отчасти е представена и в изследванията на други учени (Куцаров 2007, Ницолова 2008), а за целите на настоящата и на предходни работи (напр. Алексова 2021а, 2021б) тя е проверена в електронни корпуси и най-вече в интернет поради непрекъснато обновяващото се там богатство от употреби.

А) При **конклузива** може да се допусне наличието на три варианта на отрицателните форми на следходните времена:

- доминиращ вариант с безличния формант³ **нямало е**, който е наличен във всички лица в ед.ч. и мн.ч. (напр. *нямало е да чета*, *нямало е да съм/бъда чел*, *-а*, *-о*, *нямало е да съм/бъда мит*, *-а*, *-о* и т.н.);
- вариант с форманта **нямало съм**, в който глаголят *съм* се спряга по лице и число (*нямало съм да чета*, *нямало съм да съм/бъда чел*, *-а*, *-о*, *нямало съм да съм/бъда мит*, *-а*, *-о* и т.н.). Проблемът е, че конклузивни употреби на този вариант не бяха

³ Под формант тук разбираме елемент от плана на израза, който може да съдържа повече от една граматическа морфема.

открити в корпуси и интернет, макар че се посочват от някои автори (Ницолова 2008: 359 – 369, Куцаров 2007: 388 – 405);

- вариант, образуван с частицата **не**, поставена пред положителните конклузивни форми (*не съм щял, -а, -о да чета, не съм щял, -а, -о да съм/бъда чел, -а, -о, не съм щял да съм/бъда мит, -а, -о* и т.н.). Този вариант се открива в интернет, макар и рядко, защото глаголят *ща* може да пази следите от изразяването на желание. Освен това в извлечените примери в 1 и 2 л., ед.ч. и мн.ч. (а това са лицата, при които се наблюдава съвпадение на преизказните и конклузивните форми) семантиката е преизказна, а не конклузивна (вж. Алексова 2021а).

Б) Вариантност се наблюдава и в микропарадигмата на следходните отрицателни форми в **ренаратив**. Вариантите също са три:

- вариант с форманта **нямало** с изпускане на спомагателния глагол *съм* във всички лица и числа (напр. *нямало да чета, нямало да съм/бъда чел, -а, -о, нямало да съм/бъда мит, -а, -о* и т.н.);
- вариант с форманта **нямало съм**, в който глаголят *съм* се спряга по лице и число (*нямало съм да чета, нямало съм да съм/бъда чел, -а, -о, нямало съм да съм/бъда мит, -а, -о* и т.н.). Този вариант в 1 и 2 л., ед.ч. и мн.ч. е засвидетелстван само с преизказна семантика, като се има предвид, че в тези лица ренаративът и конклузивът би трябвало да съвпадат;
- вариант, образуван с частицата **не**, поставена пред положителните ренаративни форми (*не съм щял, -а, -о да чета, не съм щял, -а, -о да съм/бъда чел, -а, -о, не съм щял, -а да съм/бъда мит, -а, -о* и т.н.).

В) Вариантите на отрицателната парадигма на следходните времена за **дубитатив** в 1 и 2 л., ед.ч. и мн.ч. са също три:

- вариант, съдържащ форманта **нямало съм бил** със спрягащ се спомагателен глагол *съм* (напр. *нямало съм бил, -а, -о да чета, нямало съм бил, -а, -о да съм/бъда чел, -а, -о, нямало съм бил, -а да съм/бъда мит, -а, -о* и т.н.);
- вариант, съдържащ безличния формант **нямало било** (с изпускане на спомагателния глагол *съм*, напр. *нямало било да чета, нямало било да съм/бъда чел, -а, -о, нямало било да съм/бъда мит, -а, -о*);
- вариант, образуващ се с отрицателната частица **не**, добавена към положителните форми (*не съм бил, -а, -о щял, -а, -о да*

чета, не съм бил, -а, -о щял, -а, -о да съм/бъда чел, -а, -о), като при страдателния залог тези форми не бяха засвидетелствани в корпуси и интернет.

Дубитативните отрицателни форми за бъдещите времена в 3 л., ед.ч. и мн.ч. в деятелен и страдателен залог показват наличието също на три варианта:

- първи вариант с формант **нямало бил, -а, -о** в 3 л. ед.ч. и **нямало били** в 3 л. мн.ч., който се отличава с това, че *бил* се съгласува по род и число (напр. *нямало бил, -а, -о да чете, нямало бил, -а, -о да е/бъде чел, -а, -о, нямало бил, -а, -о да е/бъде мит, -а, -о; нямало били да четат, нямало били да са/бъдат чели, нямало били да са/бъдат мити*);
- втори вариант с безличия формант **нямало било**, който се запазва във всички лица, вкл. в 3 л., ед.ч. и мн.ч. (напр. *нямало било да чете, нямало било да е/бъде чел, -а, -о, нямало било да е/бъде мит, -а, -о, нямало било да четат, нямало било да са/бъдат чели, нямало било да са/бъдат мити*);
- трети вариант, образуван с отрицателната частица **не**, добавена към положителните форми, като в страдателни форми не бяха открити в корпуси, в интернет и у други автори (*не бил, -а, -о щял, -а, -о да чете, не бил, -а, -о щял, -а, -о да е/бъде чел, -а, -о*).

За да бъдат изчислени индексите за аналитизъм, синтетизъм, композираност и маркираност на член на парадигмата, първо бе изготвен матричен модел на българския глагол. В него се съдържат всички възможни членове на вербалната парадигма, като за всеки член е отбелязано по кои признаци на облигаторните граматически категории на глагола в съвременния български език е немаркиран (–) или маркиран (+). С (х) се означава, че формата не изразява съответното значение. Таблица 1 дава представа за този матричен модел.

Таблица 1. Образец от матричния модел на българския глагол

4	Комуникатор	Творещ	Плуралност	Фемининност	Неутралност	Центростре- мителност	Лавинност	Комплекси	Преходност	Индиректност	Специалност	Перфектност	Прекажаност	Субективност	Негативност	Волитивност	Евентуалност	Потенциалност	Презумптивност	
5	време	Форма																		
6	Изявител	Сеташно	1. пнша		x															
7	Изявител	Сеташно	2. пншеш		x															
8	Изявител	Сеташно	3. пнше		x															
9	Изявител	Сеташно	1. пншем	+	x															
10	Изявител	Сеташно	2. пншете	+	x															
11	Изявител	Сеташно	3. пншат	+	x															
12	Изявител	Лорист	1. пнсах	+	x															
13	Изявител	Лорист	2. пнсахте	+	x															
14	Изявител	Лорист	3. пнсах	+	x															
15	Изявител	Лорист	1. пнсахме	+	x															
16	Изявител	Лорист	2. пнсахте	+	x															
17	Изявител	Лорист	3. пнсах	+	x															
18	Изявител	Бъдеце	вр. 1. ше пнша	+	x															
19	Изявител	Бъдеце	вр. 2. ше пншеш	+	x															
20	Изявител	Бъдеце	вр. 3. ше пнше	+	x															
21	Изявител	Бъдеце	вр. 1. ше пншем	+	x															
22	Изявител	Бъдеце	вр. 2. ше пнше	+	x															
23	Изявител	Бъдеце	вр. 3. ше пншат	+	x															
24	Изявител	Перфект	1. пнсал съм	+	x															
			Ренаратив положителни																	
			Конклузив положителни																	
			Конклузив отрицат-1																	
			Конк ...																	
			Пълна парадигма положит.																	

Преди да бъдат изчислени и анализирани 4-те интересувачи ни типологически индекса, е необходимо да се съпоставят 14-те евиденциални микропарадигми по броя на членовете (Граф. 1) и по броя на микрословоформите (Граф. 2), защото данните за тях участват в изчисляването на някои от типологическите индекси и обясняват стойностите им.

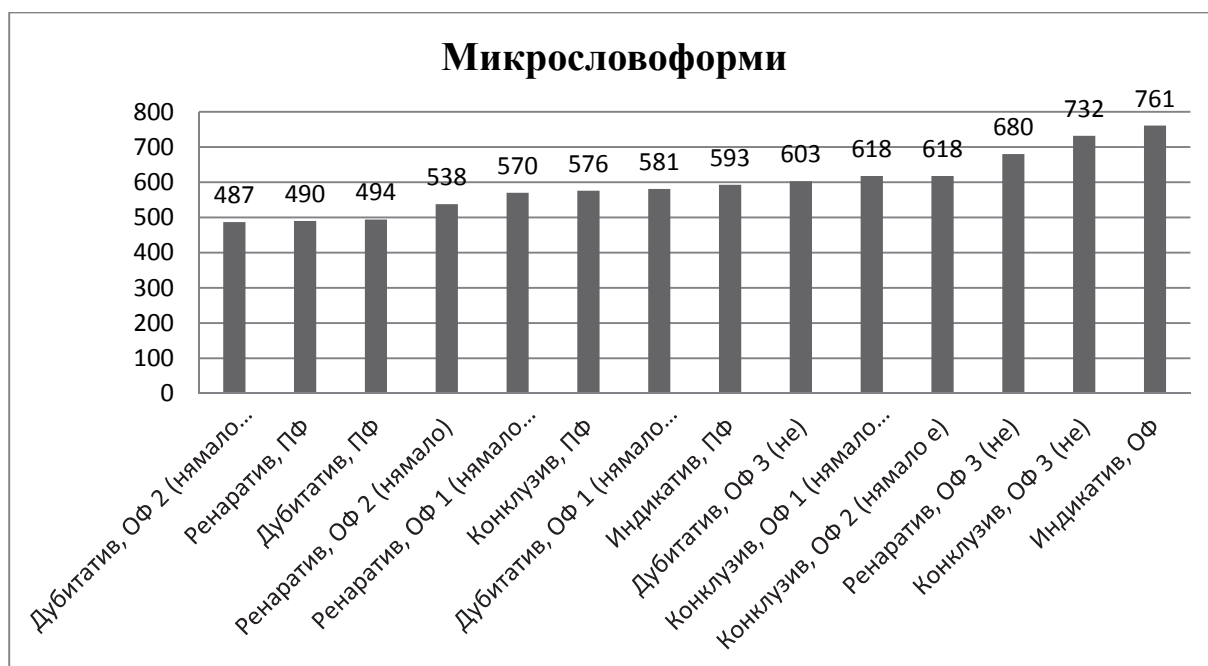
Графика 1. Брой на членовете на 14-те евиденциални микропарадигми

Легенда: ПФ – положителни форми, ОФ – отрицателни форми

От Граф. 1 се вижда, че най-много членове (по 216) имат положителната и отрицателната микропарадигма на индикатива. Втора група на Граф. 1 оформят положителните конклузивни форми, микропарадигмата с отрицателните конклузивни форми с частицата *не*, вкл. и в следходните времена, и ренаративните форми с частица *не* и за следходните времена (156 члена). Обяснимо е, че тези косвени евиденциали имат по-малко членове, тъй като в деятелния и възвратния залог се сменя противопоставянето между индиректните и директните времена, а в страдателен залог – и противопоставянето между резултативни и нерезултативни времена. Третата група включва ренаративни и конклузивни микропарадигми с 144 члена, като по-малкият брой в сравнение с втората група е резултат в повечето случаи от липсата на съгласуване по род в ед.ч. Положителната дубитативна мик-

ропарадигма и два варианта на отрицателните дубитативни форми са с по 108 члена, тъй като в деятелен и възвратен залог липсват дубитативни форми за перфект и плусквамперфект, а в страдателен залог – и форми за дубитативните наследходни времена. Най-бедната откъм членове е микропарадигмата на отрицателните дубитативни форми, включващи форми на следходните времена с безличния формант *нямало било*, при който членовете намаляват и поради липсата на съгласуване по род и число в рамките на този формант.

На Граф. 2 е онагледена йерархията на 14-те евиденциални микропарадигми според броя на микрословоформите. От графиката се вижда, че най-много микрословоформи има в индикатива (761), което е повлияно от по-големия брой членове. Личи също така, че отрицателните парадигми на косвените евиденциали с частицата *не* имат сравнително повече микрословоформи. Дубитативните микропарадигми въпреки факта, че формите им съдържат повече микроелементи, са сред частните парадигми с най-малко микрословоформи поради това, че имат по-малко членове.

Графика 2. Брой на микрословоформите на 14-те евиденциални микропарадигми

Легенда: ПФ – положителни форми, ОФ – отрицателни форми

Въз основа на отношението между броя на микрословоформите и броя на позитивните диференциатори, носени от членовете, се из-

числява индексът за аналитизъм $\left(a = \frac{\mu}{p}\right)$ на 14-те евиденциални микропарадигми. На Граф. 3 е представена йерархията на тези микропарадигми по степен на аналитизъм.

Графика 3. Йерархия на 14-те евиденциални микропарадигми според индекса за степен на аналитизъм

Легенда: ПФ – положителни форми, ОФ – отрицателни форми

Ренаративната отрицателна парадигма със следходни форми, съдържащи безличното *нямало* без спомагателен глагол *съм* (0,68), има заедно с индикативната положителна микропарадигма (0,68) най-ниска степен на аналитизъм. Наличието на безличен формант не само при ренаратива (*нямало*), но и при един от трите варианта на отрицателната дубитативна парадигма на дубитатива (с *нямало било* за следходните форми), е причина за относително ниската степен на аналитизъм (0,73) при дубитатива. Тези форми са на пето място по най-ниска стойност на индекса за аналитизъм. При вариантите на отрицателните микропарадигми на конклузива и на ренаратива, които съдържат формант със съгласуващ се глагол *съм* (т.е. *нямало съм*), се увеличава относително индексът за аналитизъм: за ренаратива – 0,72, а за конклузива – 0,78. Най-значително обаче този индекс се увеличава при евиденциални микропарадигми, съдържащи при следходните

времена отрицателната частица *не*, напр. при отрицателната конклузивна и отрицателната дубитативна микропарадигма ($a = 0,85$ и $0,87$). Най-висок е индексът за анализъм на положителната дубитативна микропарадигма, което е резултат от наличието и на повече членове.

Стойностите на индекса за синтетизъм, представляващ отношението между броя на микрословоформите към броя на положителните семантични товари $\left(s = \frac{p}{\mu}\right)$, подрежда 14-те евиденциални микропарадигми по начин, виден на Граф. 4.

Графика 4. Йерархия на 14-те евиденциални микропарадигми според индекса за степен на синтетизъм

Легенда: ПФ – положителни форми, ОФ – отрицателни форми

От Граф. 4 се вижда, че най-висока степен на синтетизъм имат ренаративните отрицателни форми с безличния формант *нямало* (без спомагателен глагол *съм*) (1,48), след това – индикативните положителни (1,47) и отрицателни форми (1,43), след тях са отрицателните ренаративни форми с формант *нямало съм/си/Ø/сме/сте/Ø* (1,39). Интересен е фактът, че вариантът на отрицателна дубитативна парадигма с безличния формант *нямало било* за следходните времена е на пето място по степен на синтетизъм. Това е обусловено от факта, че липсва съгласуване по род и число в рамките на този формант, което

намалява броя и на членовете, и на микрословоформите. Ясно е, че наличието на безличен формант (*нямало* при ренаратива и *нямало било* при дубитатива) е случай на кондензация на формите, която повишава стойностите на индекса за синтетизъм. Обратно на това – наличието на форманти със съгласуване на спомагателния глагол *съм* (*нямало съм* при конклузива, *нямало съм бил* при дубитатива) води до понижаване на стойността на индекса за синтетизъм. Най-ниски стойности има този индекс при вариантите на отрицателната дубитативна парадигма със следходни форми, образувани с частицата *не*, и при положителната дубитативна микропарадигма (1,15 и 1,14). Средно претеглено, индикативните форми имат най-високи стойности на индекса за синтетизъм, следвани от различните микропарадигми на ренаратива, след това – на конклузива, а накрая – на дубитатива.

По стойностите на индекса за степен на композираност, която се увеличава при българския глагол в процеса на развой към аналитизъм, 14-те евиденциални микропарадигми също образуват йерархия, видна на Граф. 5.

Графика 5. Йерархия на 14-те евиденциални микропарадигми според индекса за степен на композираност

Легенда: ПФ – положителни форми, ОФ – отрицателни форми

Най-ниска степен на композираност имат индикативните положителни форми (2,75), следвани с немалка разлика от ренаративните по-

ложителни форми (3,40), отрицателните индикативни форми (3,52) и конклузивните положителни форми (3,69). Прави впечатление, че ренаративните микропарадигми без тази, съдържаща отрицателни следходни форми с частицата *не*, са с по-ниски степени на композираност от конклузивните, отново без микропарадигмата, съдържаща отрицателни следходни форми с частицата *не*. Несъмнено това се дължи на задържането на спомагателния глагол *съм* в 3 л., ед.ч. и мн.ч. при конклузива. Дубитативните микропарадигми се отличават с най-висока степен на композираност сред 14-те микропарадигми, макар че включват най-малко членове. Друго наблюдение сочи, че микропарадигмите с отрицателна частица *не* (конклузивна, ренаративна и дубитативна) имат по-висока степен на композираност, отколкото другите два варианта на същите отрицателни конклузивни, ренаративни и дубитативни микропарадигми. Това е и една от причините за по-рядката употреба на тези микропарадигми с отрицателна частица *не* при следходните времена.

Степента на маркираност е индекс, показващ средното разпределение на положителните семантични товари върху членовете на една парадигма $\left(\mu = \frac{U}{p}\right)$. Подобно отношение е показателно за богатството на парадигмата, а то подрежда наблюдаваните 14 евиденциални микропарадигми по следния начин на Граф. 6.

Графика 6. Йерархия на 14-те евиденциални микропарадигми според индекса за степен на маркираност на член от парадигмата

Легенда: ПФ – положителни форми, ОФ – отрицателни форми

Най-висок е индексът за степен на маркираност на индикативната положителна микропарадигма (0,25), която е и най-богата от гледна точка на броя на членовете. Следват положителните парадигми на ренаратива и конклузива (0,23 и 0,22), а след тях – и отрицателната индикативна микропарадигма (0,20), последвана от положителните дубитативни форми (0,19). На Граф. 6 се оформя група от 6 конклузивни и ренаративни микропарадигми с еднакви стойности на индекса за маркираност на член (0,18). Трите варианта на отрицателната дубитативна парадигма са с най-ниски стойности на коментирания индекс (0,16). Това отговаря на факта, че техните микропарадигми са най-бедни откъм членове, върху които се разпределят положителните семантични товари.

4. Заключение

В настоящата работа се съдържат аргументи, че процесът на граматикализация на евиденциалната категория в съвременния български език не е завършен. Доказателство за това твърдение е фактът, че отрицателните следходни форми на конклузива, ренаратива и дубитатива в трите залога се отличават с формална вариантност на член от парадигмата.

Най-богата на членове е индикативната положителна парадигма, което я прави и микропарадигмата с най-висока стойност на индекса за маркираност на член. Тя се отличава и с най-висока степен на синтетизъм сред 14-те наблюдавани евиденциални микропарадигми и съответно с най-ниска степен на аналитизъм.

Четири дубитативни микропарадигми са най-бедни на членове, което пък обуславя факта, че трите отрицателни дубитативни варианта са най-бедните според стойността на индекса за маркираност на член на парадигмата.

Според индекса за степен на синтетизъм различните микропарадигми на ренаратива следват индикативните като най-синтетични, след тях на трето място са тези на конклузива, а на четвърто – на дубитатива.

При съпоставката на стойностите на индексите за аналитизъм, синтетизъм и композираност се очертава тенденцията наличието на безличен формант (*нямало* при ренаратива и *нямало било* при дубитатива) във варианти на отрицателните парадигми да ги отличава с по-ниска степен на аналитизъм в сравнение в другите конкурентни отрицателни микропарадигми. Това са случаи на кондензация на парадигмата (намаляване на степента на композираност), което е и една от причините за

по-честата употреба на тези отрицателни форми в съпоставка с останалите два отрицателни варианта при ренаратива и дубитатива.

Става ясно, че когато в процеса на граматикализация в нашия език са налични конкуриращи се варианти на членове на частни парадигми с висока степен на композираност (каквито са напр. ренаративните с форманта *нямало съм* и с отрицателна частица *не* и дубитативните отрицателни форми със следходни времена, образувани с частица *не* или с форманта *нямало съм бил*), се наблюдават варианти на микропарадигми, показващи по-ниска степен на композираност и аналитизъм (с форманта *нямало* при ренаратива и *нямало било* при дубитатива), което е стремеж за относително увеличаване на синтетичността. Това е налично и при отрицателните ренаративни форми, и при отрицателните дубитативни форми. При конклузива тази тенденция има по-различен характер – при конкуренция на три варианта на отрицателната парадигма на следходните времена един от тези варианти показва унификация на формите при налагане на безличен формант *нямало е* във всички лица на ед.ч. и мн.ч., като в него се съдържа най-отличителният елемент на конклузива – задържането на третоличната форма на спомагателния глагол *съм*.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексова 2021а:** Алексова, Кр. Вариантността в парадигма на следходните времена в конклузив и ренаратив и синтагматичните параметри на граматикализацията. [Aleksova, Kr. Variantnostta v paradigma na sledhodnite vremena v konkluziv i renarativ i sintagmatichnite parametri na gramatikalizatsiyata.] // *Славова, Т., Г. Ганева, М. Тотоманова-Панева, Д. Атанасова, (съст.). ШЕСТОУЪЖ НЫНЪ ПО СЛЪДОУ ОУЧИТЕЛЮ. Сборник в чест на проф. д.ф.н. Анна-Мария Тотоманова.* София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2021, 563 – 581.
- Алексова 2021б:** Алексова, Кр. Вариантността в негативната парадигма на дубитатива в съвременния български език. [Aleksova, Kr. Variantnostta v negativnata paradigma na dubitativa v savremenniya bulgarski ezik.] // *Коева, Св., М. Стаменов, (съст.). Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“ (София, 2021 година). I том.* София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2021, 39 – 47.
- Герджиков 1983:** Герджиков, Г. Тенденцията към аналитизъм – определение, метод за измерване, причини, следствия. [Gerdzhikov, G. Tendentsiyata kam analitizam – opredelenie, metod za izmervane,

- prichini, sledstviya.] // *Съпоставително езиковедие*, 1983, № 5, 46 – 55.
- Герджиков 1984:** Герджиков, Г. *Преизказването на глаголното действие в българския език*. [Gerdzhikov, G. Preizkazvaneto na glagolното deystvie v balgarskia ezik.] София: Наука и изкуство, 1984.
- Герджиков 1987:** Герджиков, Г. Неравномерният ход на развоя към аналитизъм и неговите причини. [Gerdzhikov, G. Neravnomerniyat hod na razvoya kam analitizam i negovite prichini.] // *Втори международен конгрес по българистика. Доклади. История на българския език*. София: Българска академия на науките, 1987, 32 – 41.
- Герджиков 1990:** Герджиков, Г. Развоят на индоевропейските езици към аналитизъм и някои всеобщи типологически зависимости. [Gerdzhikov, G. Razvoyat na indoeuropeyskite ezitsi kam analitizam i nyakoi vseobshti tipologicheski zavisimosti.] // *Съпоставително езиковедие*, 1990, № 4 – 5, 151 – 157.
- Герджиков 1997:** Герджиков, Г. Die Gesetze der gramatischen Paradigmata und die morphologische Typologie der Sprachen. // *Съпоставително езиковедие*, 1997, № 2, 30 – 41.
- Герджиков 2013:** Герджиков, Г. Законите на граматическите парадигми и морфологическата типология на езиците. [Gerdzhikov, G. Zakonite na gramaticheskite paradigmi i morfologicheskata tipologiya na ezitsite.] // *Алексова, Кр. (съст.). Георги Герджиков. Избрани студии и статии по езиковедие*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2013, 286 – 302 (статията е българският вариант на Герджиков 1997).
- Куцаров 2007:** Куцаров, Ив. *Теоретична граматика на българския език. Морфология*. [Kutsarov, Iv. Teoretichna gramatika na balgarskiya ezik.] Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2007.
- Ницолова 2008:** Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*. [Nitsolova, R. Balgarska gramatika. Morfologiya.] София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2008.
- Cowgill 1966:** Cowgill, W. A search for universals in Indo-European diachronic morphology. // Greenberg, J. *Universals of language*. Second ed. Massachusetts/London: The M.I.T. Press, 114 – 141.
- Greenberg 1960:** Greenberg, J. A Quantitative approach to the morphological typology of language. // *International Journal of American Linguistics*, Vol. 26, 1960, № 3, 178 – 194.